

ULRICH SCHRADE

ETOS OUTSIDERÓW NADZIEJĄ LUDZKOŚCI

Helmut Fleischer: *Ethik ohne Imperativ. Zur Kritik des moralischen Bewusstseins*. Fischer Verlag, Frankfurt a. Main 1987, 243 s.

W 1987 roku wydawnictwo Fischera z Frankfurtu nad Menem w serii „Wissenschaft” wydało książkę profesora Uniwersytetu Technicznego w Darmstadt Helmuta Fleischera pod zagadkowym tytułem *Etyka bez imperatywu. Krytyka świadomości moralnej*. Autor o typowym życiorysie Niemca z rocznika 1927 pobierał od końca 1944 roku „nauki” na froncie wschodnim a potem pogłębiał je w radzieckim obozie jenieckim, aby po ukończeniu studiów uniwersyteckich kształcić się dalej pod kierunkiem J. M. Bocheńskiego we Fryburgu Szwajcarskim w zakresie badań marksologicznych nad najbardziej kanoniczną firmą marksizmu — marksizmem-leninizmem. Nie bez wpływu na wizję świata autora pozostała też krytyczna teoria tzw. „szkoły frankfurckiej”, która osiągnęła swe apogeum „teretyczne” w rewolucie młodzieży w 1968 roku. Ślady tych faktów z życiorysu łatwo odczytać na kartach książki Fleischera.

Etyka bez imperatywu liczy 243 strony i składa się z dwu części: pierwszej zatytułowanej *Pośród dobra i zła. Podstawy fizyki obyczajności* i drugiej *Etyka przyszłości — przyszłość etosu*. Część pierwsza złożona jest z trzech rozdziałów (*Miary pola etosu; Praktyka etosu i aktywizacja świadomości moralnej; Królestwo rozsądku moralnego — świat norm*) i stanowi wstęp filozoficzno-metodologiczny do całości, a część druga — złożona z siedmiu rozdziałów — ma być zastosowaniem wypracowanej metody do zbadania: sytuacji etycznej współczesności, etosu socjalizmu, etosu tzw. *Grundwerte* (wartości naczelných Konstytucji BRD), etosu cywilizacji i etyki przetrwania ludzkości, etosu pokoju, etosu nowego ułożenia relacji człowiek-przyroda i wreszcie przyszłości etosu.

W ostatnim dziesięcioleciu pojawiło się w Niemczech szereg książek filozoficznych (K. O. Appel, H. Jonas, J. Habermas) konstruujących adresowane do całej ludzkości systemy globalnej etyki normatywnej (*ethica mundiana*) mające uchronić ludzkość przed niszczycielskimi skutkami rozwoju cywilizacji. Tytuł książki *Etyka bez imperatywu* od razu ujawnia zamiysł autora. Książka nie jest próbą zbudowania kolejnego systemu normatywnej etyki *mundiana*, ani też nie jest poświęcone etyce opisowej. Ma ona być genetyczną analizą kształtowania się postaw moralnych praktykowanych przez ludzi w życiu codziennym oraz możliwości ich roziągnięcia na globalne problemy świata współczesnego. Postawy te autor nazywa etosem. Etyka jest analizą, interpretacją i współkształtowaniem etosu. Nie jest ona jednak tożsama z socjologią moralności, gdyż analiza etosu dokonywana jest z jednostkowego punktu widzenia (jak się ukształtował,

jaki jest i w jakim kierunku rozwija się mój własny etos), a więc indywidualnych potrzeb, pragnień i dążeń a nie z punktu widzenia wartości i norm moralnych. Ma to być rodzaj refleksji rozjaśniającej, w której nie ustala się preferowanych zasad i przekonań moralnych, lecz ustala mechanizmy kształtowania się jednostkowych postaw etycznych, ich rozrastanie się w ruchy społeczne i polityczne, które swą działalnością przyczyniają się do zrealizowania danego zbioru wartości.

W pierwszej części autor wyklada swoją metodę badań nad etosem. Metoda ta ma charakter hermeneutyki naturalistyczno-marksistowskiej i jako taka jest dość zmatowana. Jasne są tylko pewne dość wypróbowane narzędzia analizy hermeneutycznej doszukujące się głębszych sensów po warstwą powierzchownych zjawisk kultury moralnej aż do odkrycia ich źródeł i rzeczywistych znaczeń. W przenikaniu do głębszych sensów zachowań moralnych autor posiłkuje się pewnymi wypróbowanymi kanonami marksizmu, jak choćby tym, że byt moralny określa świadomość etyczną, czy tym, że normy etyczne mają zawsze warstwowo-klasowo-narodowy charakter. W całości metoda ta nie jest jednak logicznie przejrzysta.

W świetle hermeneutyki naturalistycznej okazuje się, że etos nie kształtuje się pod wpływem jakiejś etyki normatywnej, a pod wpływem prenatalnych, autocentrycznie ukierunkowanych naturalnych potencji życiowych, takich jak: dążność do samozachowania, zwiększenia istnienia aż do dobrobytu, integracji osobowości, rywalizacji, kooperacji i solidarności z innymi w warunkach możliwie szerokiej autonomii działania. Możliwości realizacji tych trwałych dążeń ludzkich zależne z kolei są od gospodarczo-politycznego stopnia rozwoju społecznego, a przede wszystkim od sposobu produkcji. Naturalne potencje życiowe nałożone na społecznie uwarunkowane możliwości ich realizacji rodzą określone postawy praktyczne, które tworzą trzon etosu międzyludzkiego. Na etos składają się jednak nie tylko owe postawy praktyczne, ale także rozwijane na ich gruncie etyki normatywne, które syntetyzowane są na jeszcze wyższym szczeblu abstrakcji w filozoficzne systemy etyczne. Systemy takie — choć są elementem etosu — nie mają jedna żadnej mocy sprawczej, a są jedynie symbolicznym wyrazem rzeczywistości aktywnych energii etycznych. Etos składa się więc z trzech warstw — postaw praktycznych, etyki normatywnej i teorii aksjologiczno-etycznych, wśród których rolę podstawową odgrywa jednak ta pierwsza.

W drugiej części *Etyki bez imperatywu* Fleischer przedstawia dzieje etosu współczesności poczynając od rewolucji francuskiej a kończąc na jego perspektywicznym celu zjednoczenia ludzkości w solidarną wspólnotę ogólnoludzką. Zgodnie z przyjętą metodą Fleischer twierdzi, że współczesny etos przedsiębiorczości kształtuje i zmienia się spontanicznie w ramach cywilizacji przemysłowej, której wyróżnikiem jest dążenie do powszechnego dobrobytu, że proces ten znosi wszelkie bariery i ograniczenia stające mu na przeszkodzie, i że tam gdzie owe bariery są zbyt masywne jego „ideałem staje się przemoc”. Realizacja powszechnego dobrobytu napotyka jednak na naturalne granice w zasobach surowcowych, wydolności regeneracyjnej środowiska naturalnego i w groźbie nuklearnej zagłady ludzkości. Zagrożeń tych — choć są one zdaniem Fleischera często przedstawiane w sposób przesadnie tragiczny — nie są w stanie usunąć moralne apele i normatywnie wzniosłe systemy etyczne, a jedynie praktyczna przemiana etosu dobrobytu. Przemiany modelu dobrobytu nie można jednak wiązać z działalnością

zinstytucjonalizowanej polityki. Źródło zmiany tego modelu Fleischer upatruje raczej w różnych nieformalnych grupach nacisku, klubach dyskusyjnych i działaniach indywidualnych.

Prezentowana książka jest próbą uporania się z najważniejszymi problemami współczesności. Próba ta jest — moim zdaniem — nie całkiem udana. Nie znajduje w niej przede wszystkim odbicie dramaturgia końca XX wieku. Wiele faktów i twierdzeń wygłoszonych przez autora w połowie lat osiemdziesiątych sfalsyfikowały wydarzenia początku lat dziewięćdziesiątych. Wynika to stąd, że narzędzia teoretyczne z którymi autor przystąpił do analizy etosu współczesności, nie wyprowadziły go zbyt daleko poza ezoteryczną publicystykę. Niemniej jednak warto zajrzeć do *Etyki bez imperatywu* aby zobaczyć kręte ścieżki, na które wpędza współczesną lewicę zachodnią oświeceniowa wiara w dobroczynną moc wolności zrównującej wszystkich członków społeczeństwa.